

Po'latova Maxmuda Murodovna*Alfraganus University**Tillarni o'qitish markazi o'qituvchisi*ORCID: 0009-0009-5605-6621maxpolat567@gmail.com

NAJIB MAHFUZNING «أولاد حارتنا» ROMANIDAGI FRAZEOLOGIK VA TURG'UN BIRLIKLARNING SEMANTIK-PRAGMATIK XUSUSIYATLARI HAMDA ULARNI O'ZBEK TILIGA TARJIMA QILISH MASALALARI

Annotatsiya. Mazkur maqolada Najib Mahfuzning «أولاد حارتنا» romanida qo'llangan frazeologik, metaforik va turg'un birliklarning semantik-pragmatik xususiyatlari hamda ularni o'zbek tiliga tarjima qilish masalalari tadqiq etiladi. Tadqiqotning maqsadi tanlangan birliklarning ma'no tuzilishi, kommunikativ vazifasi va badiiy matndagi uslubiy yukini aniqlash, shuningdek, ularni o'zbek tiliga tarjima qilishda samarali strategiyalarni belgilashdan iborat. Tadqiqot materiali sifatida romanning 1986-yilda Bayrutdagi "Dar al-Adab" nashriyotida chop etilgan oltinchi nashri asosida maqsadli tanlangan to'qqizta birlik olindi. Tadqiqotda tavsifiy-tahliliy, semantik, kontekstual, lingvopragmatik, qiyosiy va tarjimaviy tahlil usullaridan foydalanildi. Tahlil natijasida birliklar kommunikativ vazifasiga ko'ra diskursiv-kommunikativ, ekspressiv-baholovchi hamda harakat va ijtimoiy munosabatni ifodalovchi guruhlarga ajratildi. Natijalar mazkur birliklar matn qismlarini bog'lash, personajlarning ruhiy holati va munosabatini ochib berish, emotsional-ekspressiv ta'sirni kuchaytirish hamda ijtimoiy ziddiyatlarni ifodalashda muhim vosita ekanini ko'rsatdi. Tarjima tahlili ayrim birliklarni to'liq yoki funksional ekvivalentlar orqali berish mumkinligini, obrazli va kontekstga bog'liq birliklarda esa kontekstual tarjima, metaforik qayta ifodalash va pragmatik moslashtirish usullaridan foydalanish zarurligini ko'rsatdi. Tadqiqotning ilmiy yangiligi romandan tanlangan birliklarning semantik, pragmatik va tarjimaviy xususiyatlarini yagona tahlil modeli asosida tasniflash hamda ularning o'zbekcha tarjima strategiyalarini tizimlashtirish bilan belgilanadi. Olingan natijalardan arab-o'zbek badiiy tarjimasi, arab frazeologiyasini o'qitish va badiiy matnni lingvopragmatik tahlil qilishda foydalanish mumkin.

Kalit so'zlar: Najib Mahfuz, «أولاد حارتنا», arab frazeologiyasi, turg'un birlik, semantika, pragmatika, badiiy tarjima, kontekstual tarjima, pragmatik moslashtirish.

СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ И УСТОЙЧИВЫХ ЕДИНИЦ В РОМАНЕ НАГИБА МАХФУЗА «ДЕТИ НАШЕЙ УЛИЦЫ» («أولاد حارتنا») И ПРОБЛЕМЫ ИХ ПЕРЕВОДА НА УЗБЕКСКИЙ ЯЗЫК

Аннотация. В статье исследуются семантико-прагматические особенности фразеологических, метафорических и устойчивых единиц, употреблённых в романе Нагиба Махфуза «أولاد حارتنا», а также вопросы их перевода на узбекский язык. Цель исследования заключается в определении смысловой структуры, коммуникативных функций и стилистической нагрузки отобранных единиц в художественном тексте, а также в установлении эффективных стратегий их перевода на узбекский язык. Материалом исследования послужили девять единиц, целенаправленно отобранных из шестого издания романа, опубликованного издательством Dār al-Ādāb в Бейруте в 1986 году. В исследовании применялись описательно-аналитический, семантический, контекстуальный, лингвопрагматический, сопоставительный и переводоведческий методы анализа. В результате анализа единицы были разделены в соответствии с их коммуникативными функциями на дискурсивно-коммуникативные, экспрессивно-оценочные, а также единицы, выражающие действие и социальные отношения. Полученные результаты показали, что данные единицы играют важную роль в обеспечении связности текста, раскрытии психологического состояния и отношения персонажей, усилении эмоционально-экспрессивного воздействия и выражении социальных противоречий. Переводческий анализ установил, что некоторые единицы могут быть переданы с помощью полных или функциональных эквивалентов, тогда как при переводе образных и контекстуально обусловленных единиц необходимо использовать контекстуальный перевод, метафорическое переформулирование и прагматическую адаптацию. Научная новизна исследования заключается в классификации семантических, прагматических и переводческих особенностей отобранных из романа единиц на основе единой аналитической модели, а также в систематизации стратегий их перевода на узбекский язык. Результаты исследования могут быть использованы в арабско-узбекском художественном переводе, преподавании арабской фразеологии и лингвопрагматическом анализе художественного текста.

Ключевые слова: Нагиб Махфуз, «أولاد حارتنا», арабская фразеология, устойчивые единицы, семантика, прагматика, художественный перевод, контекстуальный перевод, прагматическая адаптация.

SEMANTIC-PRAGMATIC FEATURES OF PHRASEOLOGICAL AND FIXED EXPRESSIONS IN NAGUIB MAHFOUZ'S NOVEL *CHILDREN OF GEBELAWI (AWLAD HARATINA)* AND ISSUES OF THEIR TRANSLATION INTO UZBEK

Abstract. This article examines the semantic and pragmatic features of phraseological, metaphorical, and fixed expressions used in Naguib Mahfouz's novel «أولاد حارتنا».

«حارتنا», as well as the issues involved in translating them into Uzbek. The study aims to identify the semantic structure, communicative functions, and stylistic value of the selected units in the literary text and to determine effective strategies for translating them into Uzbek. The research material consists of nine units purposefully selected from the sixth edition of the novel, published by Dār al-Ādāb in Beirut in 1986. Descriptive-analytical, semantic, contextual, linguopragmatic, comparative, and translation analysis methods were employed. Based on their communicative functions, the selected units were classified into three groups: discourse-communicative units, expressive-evaluative units, and units expressing actions and social relations. The findings demonstrate that these units play an important role in ensuring textual cohesion, revealing the characters' psychological states and attitudes, enhancing emotional and expressive impact, and representing social conflicts. The translation analysis showed that some units can be rendered through full or functional equivalents, whereas figurative and context-dependent units require contextual translation, metaphorical reformulation, and pragmatic adaptation. The scientific novelty of the study lies in classifying the semantic, pragmatic, and translational features of the units selected from the novel within a unified analytical framework and in systematizing strategies for their translation into Uzbek. The findings may be applied in Arabic-Uzbek literary translation, the teaching of Arabic phraseology, and the linguopragmatic analysis of literary texts.

Keywords: Naguib Mahfouz, «أولاد حارتنا», Arabic phraseology, fixed expressions, semantics, pragmatics, literary translation, contextual translation, pragmatic adaptation.

Kirish

Tilning boyligi uning lug'aviy tarkibi va frazeologik tizimida yaqqol namoyon bo'ladi. Frazeologik birliklar xalqning tarixiy tajribasi, madaniyati, mentaliteti va milliy tafakkurini aks ettiruvchi til hodisasi sifatida alohida ilmiy ahamiyatga ega. Ular erkin so'z birikmalaridan semantik yaxlitligi, tarkibiy barqarorligi, ko'chma ma'nosi, obrazlilik va emotsional-ekspressiv ta'siri bilan farqlanadi. Shu sababli frazeologik birliklar frazeologiya, semantika, pragmatika, tarjimashunoslik va lingvokulturologiya doirasida keng o'rganib kelinmoqda.

Frazeologiya nazariyasining shakllanishida V.V. Vinogradovning tadqiqotlari muhim o'rin tutadi. Olim frazeologik birliklarni semantik yaxlitlik darajasiga ko'ra tasniflab, ularning til tizimidagi o'rnini ilmiy jihatdan asoslagan [1]. A.V. Kunin frazeologik birliklarning strukturaviy, semantik va funksional xususiyatlarini chuqur tahlil qilgan [2]. N.M. Shanskiy esa ularning barqarorligi, nutqda tayyor holda qo'llanishi va semantik yaxlitligini erkin so'z birikmalaridan farqlovchi muhim belgilar sifatida tavsiflagan [3]. Arab tilshunosligida Tamom Hassan til birligining ma'nosi bilan grammatik qurilishi o'rtasidagi munosabatni

yoritgan [4], Ahmad Muxtor Umar va Ib-rohim Anis esa leksik, ko'chma va kontekstual ma'noning shakllanish mexanizmlarini tadqiq etganlar [5], [6]. Ushbu nazariy qarashlar arab tilidagi frazeologik birliklarni semantik va kontekstual jihatdan tahlil qilish uchun muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Frazeologik birliklarni tarjima qilishda esa lug'aviy muqobilni aniqlash bilan cheklanib qolmay, asl birlikning semantik mazmuni, uslubiy bo'yog'i, madaniy xususiyati va kommunikativ vazifasini qayta ifodalash zarur [7].

Arab tilining frazeologik tizimi xalq og'zaki ijodi, diniy manbalar, mumtoz adabiyot va zamonaviy badiiy ijod ta'sirida shakllangan. Zamonaviy arab adabiyotining yetuk namoyandalaridan biri Najib Mahfuz «أولاد حارتنا» romanida frazeologik va turg'un birliklardan badiiy maqsadlarda keng foydalangan. Romanda qo'llangan bunday birliklar matnning estetik ta'sirini kuchaytirish bilan birga, personajlarning ijtimoiy mavqei, psixologik holati, madaniy muhiti hamda muallifning voqealarga munosabatini ifodalashga xizmat qiladi.

Romanda uchraydigan «فضلاً عن هذا», «خرج عن صمته», «ساد الصمت ملياً», «يا له من عبء», «اندلعت السنة الغضب», «وقع تحت رحمة من لا رحمة لهم» va «اختياري على» kabi birliklar matniy bog'lanish, emotsional baholash, personajlarning ruhiy holati va ijtimoiy munosabatlarini ifodalashda muhim vazifani bajaradi.

Zamonaviy tadqiqotlarda arab tilidagi idiom va barqaror nutqiy birliklarni tarjima qilishda lug'aviy

muvofiqlikning o'zi yetarli emasligi ta'kidlanadi. Tarjima jarayonida birlikning konnotativ mazmuni, kommunikativ ta'siri va pragmatik vazifasini maqsadli tilda qayta yaratish muhim hisoblanadi [8]. Shuningdek, arab tilidagi tayyor nutqiy birikmalarni tarjima qilishda funksional moslik bilan bir qatorda ularning madaniy xususiyatlarini hisobga olish zarurligi ko'rsatilgan [9].

Biroq biz ko'rib chiqqan ilmiy manbalarda Najib Mahfuzning «أولاد حارتنا» romanidagi frazeologik birliklarning semantik-pragmatik xususiyatlari va ularni o'zbek tiliga tarjima qilish strategiyalari o'zaro bog'liq holda maxsus tadqiqot obyekti sifatida yetarlicha yoritilmagan. Shu jihat mazkur tadqiqot mavzusining dolzarbligini belgilaydi.

Tadqiqotning maqsadi Najib Mahfuzning «أولاد حارتنا» romanida uchraydigan frazeologik birliklarning semantik, pragmatik va uslubiy xususiyatlarini aniqlash hamda ularni o'zbek tiliga tarjima qilishning samarali strategiyalarini tavsiflashdan iborat. Mazkur maqsadga erishish uchun romandagi asosiy frazeologik birliklarni aniqlash, ularning semantik-pragmatik xususiyatlari va badiiy matndagi funksiyalarini tavsiflash, tarjimada yuzaga keladigan muammolarni belgilash hamda tegishli tarjima strategiyalarini taklif etish vazifalari qo'yildi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi «أولاد حارتنا» romanidagi tanlangan frazeologik birliklarning semantik, pragmatik va tarjimaviy xususiyatlarini yagona

tahlil modeli asosida o'rganish, ularni kommunikativ vazifalariga ko'ra tasniflash hamda o'zbek tiliga tarjima qilish strategiyalarini tizimlashtirish bilan belgilanadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqot sifat yondashuviga asoslangan tavsifiy-tahliliy va qiyosiy-tarjimaviy tadqiqot sifatida amalga oshirildi.

Tadqiqot Najib Mahfuzning «أولاد حارتنا» romanida qo'llangan frazeologik va turg'un birliklarning semantik-pragmatik xususiyatlarini aniqlash hamda ularni o'zbek tiliga tarjima qilish strategiyalarini tavsiflashga qaratildi. Tadqiqotning nazariy-metodologik asosini frazeologiya, semantika, pragmatika, kontekstual tahlil va tarjimashunoslikka oid ilmiy qarashlar tashkil etdi.

Tadqiqot materiali

Tadqiqotning asosiy manbasi sifatida Najib Mahfuzning «أولاد حارتنا» romanining 1986-yilda Bayrutdagi Dār al-Ādāb nashriyotida chop etilgan oltinchi nashridan foydalanildi [10].

Tadqiqot materiali roman matnidan maqsadli tanlab olingan quyidagi to'qqizta frazeologik, metaforik va turg'un birlikdan tashkil topdi: *وفضلاً عن هذا، خرج عن صمته، ساد الصمت ملياً، يا له من عبء، مفاجأة غير متوقعة، اندلعت السنة الغضب، وقع اختياري، على، دون منازع، تحت رحمة من لا رحمة لهم*.

Birliklarni tanlashda ularning roman matnidagi kommunikativ ahamiyati, strukturaviy barqarorligi, semantik yaxlitligi yoki qisman ko'chma ma'noga egaligi, nutqda tayyor shaklda qo'llanishi hamda muallif yoki personaj nutqida

muayyan uslubiy-pragmatik vazifani bajarishi asosiy mezon sifatida belgilandi. Shu sababli tadqiqot materialiga faqat to'liq idiomatik iboralar emas, balki frazeologik xususiyatga ega bo'lgan turg'un diskursiv va baholovchi birikmalar ham kiritildi.

Tadqiqot usullari

Tadqiqotda tavsifiy, semantik, kontekstual, lingvopragmatik, qiyosiy va tarjimaviy tahlil usullaridan foydalanildi.

Tavsifiy tahlil jarayonida tanlangan birliklarning leksik-grammatik tuzilishi, tarkibiy barqarorligi va roman matnida qo'llanish xususiyatlari tavsiflandi.

Semantik tahlil orqali har bir birlikning bevosita lug'aviy ma'nosi, ko'chma yoki kontekstual ma'nosi, semantik komponentlari va konnotativ xususiyatlari aniqlandi. Birlikni tashkil etuvchi alohida leksemalarning ma'nosi bilan uning yaxlit mazmuni o'rtasidagi munosabatga alohida e'tibor qaratildi.

Kontekstual tahlil birliklarning o'zi ishtirok etgan jumla doirasidagi mikro-kontekst va voqea rivoji bilan bog'liq kengroq makrokontekst asosida olib borildi. Bunda frazeologik birlikning ma'nosi undan oldingi va keyingi jumlar, personajlar o'rtasidagi munosabat hamda muayyan badiiy vaziyat bilan bog'liq holda talqin qilindi.

Lingvopragmatik tahlil davomida birliklarning so'zlovchi maqsadini ifodalash, matn qismlarini bog'lash, hayrat, baholash, qat'iylilik, betaraflik yoki emotsional munosabatni bildirish kabi

kommunikativ vazifalari o'rganildi. Shuningdek, ularning personaj xarakterini ochish, muallif munosabatini ifodalash va o'quvchiga emotsional-estetik ta'sir ko'rsatishdagi roli baholandi.

Qiyosiy tahlil bosqichida arabcha birliklarning semantik va pragmatik xususiyatlari o'zbek tilida mavjud bo'lgan muqobil iboralar, turg'un birlikmalar va erkin tarjima variantlari bilan solishtirildi. Qiyoslash jarayonida shakliy o'xshashlikdan ko'ra, ma'no, uslubiy bo'yoq va kommunikativ vazifaning saqlanish darajasiga ustuvor ahamiyat berildi.

Tarjima variantlarini baholash mezonlari

Tanlangan frazeologik birliklarning o'zbekcha tarjima variantlari quyidagi mezonlar asosida baholandi:

1. asl birlikning asosiy semantik mazmunini saqlashi;
2. pragmatik va kommunikativ vazifani qayta ifodalashi;
3. emotsional-ekspressiv bo'yoqni imkon qadar yetkazishi;
4. o'zbek tilining tabiiy grammatik va uslubiy me'yorlariga mos kelishi;
5. badiiy matndagi milliy-madaniy xususiyatlarni saqlashi yoki tushunarli shaklda qayta yaratishi.

Tarjima variantlarini tavsiflashda **to'liq ekvivalent, qisman ekvivalent, kontekstual muqobil, tavsifiy tarjima, semantik transformatsiya va pragmatik moslashtirish** strategiyalaridan foydalanildi. Har bir birlik uchun tarjima strategiyasi uning shakliy

tuzilishiga emas, balki muayyan kontekstda bajargan semantik va kommunikativ vazifasiga ko'ra belgilandi.

Tadqiqot tahlili quyidagi izchil bosqichlarda amalga oshirildi:

1. roman matnidan frazeologik va turg'un birliklar ajratib olindi;
2. ularning lug'aviy va kontekstual ma'nolari aniqlandi;
3. birliklarning semantik va pragmatik xususiyatlari tavsiflandi;
4. badiiy matndagi kommunikativ funksiyalariga ko'ra guruhlandi;
5. o'zbek tilidagi mavjud va taklif etilgan tarjima variantlari qiyoslandi;
6. har bir birlik uchun maqsadga muvofiq tarjima strategiyasi belgilandi;
7. olingan natijalar umumlashtirilib, semantik-pragmatik tasnif ishlab chiqildi.

Tahlil natijasida tanlangan birliklar kommunikativ vazifasiga ko'ra diskursiv-kommunikativ birliklar, ekspressiv-baholovchi birliklar hamda harakat va ijtimoiy munosabatni ifodalovchi birliklar guruhlariga ajratildi.

Tadqiqot natijalarining asoslanganligini ta'minlash maqsadida har bir birlik alohida so'z yoki lug'aviy shakl sifatida emas, balki roman matnidagi bevosita va kengroq kontekst bilan bog'liq holda tahlil qilindi. Semantik talqinlar frazeologiya va semantika sohasidagi nazariy qarashlar bilan, tarjima variantlari esa pragmatik va funksional ekvivalentlik tamoyillari bilan qiyoslandi.

Muallifning arab tilidagi sinonimik munosabatlar, mubolag'a shakllari va

majoziy birikmalarga bag'ishlangan avvalgi tadqiqotlari ham tanlangan birliklarning semantik, ekspressiv va uslubiy xususiyatlarini izohlashda qo'shimcha nazariy-qiyosiy manba sifatida hisobga olindi [11]–[14].

Tadqiqot natijalari

Tahlil natijasida «أولاد حارتنا» romanidan tanlangan birliklar matndagi ustuvor kommunikativ vazifalariga ko'ra uch guruhga ajratildi: diskursiv-kommunikativ, ekspressiv-baholovchi hamda harakat va ijtimoiy munosabatni ifodalovchi birliklar. Ularning semantik mazmuni, pragmatik vazifasi va o'zbek tiliga tarjima qilish imkoniyatlari roman konteksti asosida tahlil qilindi.

1. Diskursiv-kommunikativ birliklar

Romanda «وفضلاً عن هذا» birligi oldingi fikrni davom ettirish va unga qo'shimcha dalil kiritish vazifasini bajaradi. Muallif Idrisning boshqaruv lavozimiga tabiiy nomzod ekanini izohlash jarayonida ushbu birlikdan foydalanadi:

«وفضلاً عن هذا، فأدريس الأخ الأكبر هو...»⁶ المرشح الطبيعي للمنصب

Mazkur birlikni o'zbek tiliga “bundan tashqari”, “qolaversa” yoki “buning ustiga” shaklida tarjima qilish mumkin. Uning asosiy pragmatik vazifasi yangi ma'lumotni avvalgi fikr bilan bog'lash va dalillash jarayonini kuchaytirishdan iborat.

«خرج عن صمته» turg'un birligi shaxsning uzoq vaqt sukut saqlagani-dan keyin gapira boshlashini anglatadi. Romanda u inkor shaklida kelgan:

«...فلم يخرج أدهم عن صمته»⁷

Bu yerda sukut oddiy gapirmaslik emas, balki qahramonning ruhiy bosimi, ikkilanishi va ichki ziddiyatini ifodalaydi. O'zbek tilida mazkur jumlaning “Odam sukutini buzmas” yoki “Odam hamon jim turardi” tarzida berish tabiiyroq.

«ساد الصمت ملياً» birligi suhbat jarayonida yuzaga kelgan davomli va mazmunli sukutni ifodalaydi:

«...فساد الصمت ملياً ثم قال حمدان»⁸

Mazkur kontekstda sukut personajlarning aytilgan fikrni mushohada qilishini, vaziyatning jiddiyligini va nutqiy taranglikni ko'rsatadi. Uni “uzoq sukut hukm surdi”, “bir muddat og'ir jimlik cho'kdi” kabi variantlar orqali tarjima qilish mumkin.

1-jadval. Diskursiv-kommunikativ birliklar semantik-pragmatik tavsifi

Birlik	Asosiy vazifasi	O'zbekcha muqobillari	Tarjima strategiyasi
وفضلاً عن هذا	Qo'shimcha dalil kiritish	Bundan tashqari, qolaversa	Funksional ekvivalent

⁶ نجيب محفوظ، أولاد حارتنا، ط. 6، بيروت: دار الآداب، 1986، ص. 12.

⁷ نجيب محفوظ، أولاد حارتنا، ط. 6، بيروت: دار الآداب، 1986، ص. 56.

⁸ نجيب محفوظ، أولاد حارتنا، ط. 6، بيروت: دار الآداب، 1986، ص. 125.

خرج عن صمته	Sukutdan keyin gapirish	Sukutini buzdi	To'liq ekvivalent
ساد الصمت ملياً	Davomli va mazmunli sukut	Uzoq sukut hukm surdi Kontekstual ekvivalent	Kontekstual ekvivalent

Mazkur birliklarni tarjima qilishda ularning grammatik shaklini aynan takrorlashdan ko'ra, matniy bog'lanish, personajning ruhiy holati, sukutning davomiyligi va dialogdagi taranglikni o'zbek tilida tabiiy ifodalash muhimdir.

2. Ekspressiv-baholovchi birliklar

«يا له من عبء» taajjub konstruksiyasi Idrisning o'ziga yuklanishi mumkin bo'lgan mas'uliyatga nisbatan ichki munosabatini ifodalaydi:

⁹ «!وقال إدريس لنفسه: يا له من عبء»

So'zma-so'z "Qanday yuk!" shakli o'zbek tilida iboraning kontekstual mazmunini to'liq ochmaydi. Shu sababli uni "Naqadar og'ir mas'uliyat!", "Qanday og'ir yuk!" yoki "Bu juda katta tashvish-ku!" tarzida tarjima qilish mumkin. Birlikning vazifasi voqea haqida axborot berish emas, balki qahramonning xavotir va norozilik aralash hissiy bahosini ifodalashdir.

«مفاجأة غير متوقعة» birikmasi Jaballaviyning Odamni vaqf boshqaruvchisi etib tanlagani e'lon qilingach qo'llanadi:

¹⁰ «...عكست الوجوه وقع مفاجأة غير متوقعة»

«مفاجأة» so'zining o'zida kutilmaganlik ma'nosi mavjud bo'lsa-da, «غير متوقعة» aniqlovchisi hodisaning favqulodda va keskin xarakterini

kuchaytiradi. O'zbek tilida "mutlaqo kutilmagan xabar", "hech kim kutmagan qaror" yoki kontekstga qarab "kutilmagan hodisa" tarzida tarjima qilinishi mumkin.

«اندلعت السنة الغضب» metaforik birligi g'azabning keskin va nazorat qilib bo'lmaydigan tarzda namoyon bo'lishini tasvirlaydi:

¹¹ «...فاندلعت السنة الغضب من عيني الأفندي»

Bu yerda g'azab olovga, uning tashqi namoyon bo'lishi esa alanga til-lariga o'xshatilgan. Birlikni so'zma-so'z tarjima qilish o'zbek tilida sun'iy eshiti-ladi. "Afandining ko'zlarida g'azab alan-gasi chaqnadi", "uning ko'zlaridan g'azab uchqunlari sochildi" kabi obrazli variantlar asl matnning emotsional ta'sirini yaxshiroq saqlaydi.

Mazkur birliklarda shakliy moslikdan ko'ra qahramonlarning hayrat, xavotir va g'azab kabi hissiy holatlarini o'zbek tilida tabiiy hamda ta'sirchan shaklda qayta yaratish muhimdir.

3. Harakat va ijtimoiy munosabatni ifodalovchi birliklar

«وقع اختياري على» birligi tanlov jarayonining yakuniy natijasini rasmiy va ta'kidli shaklda ifodalaydi:

وقد وقع اختياري على أخيك أدهم ليدير الوقف
¹² «تحت إشرافي»

⁹ نجيب محفوظ، أولاد حارتنا، ط. 6، بيروت: دار الآداب، 1986، ص. 12.

¹⁰ نجيب محفوظ، أولاد حارتنا، ط. 6، بيروت: دار الآداب، 1986، ص. 12.

¹¹ نجيب محفوظ، أولاد حارتنا، ط. 6، بيروت: دار الآداب، 1986، ص. 125.

¹² نجيب محفوظ، أولاد حارتنا، ط. 6، بيروت: دار الآداب، 1986، ص. 12.

Mazkur jumlaning "Vaqfni mening nazoratim ostida boshqarish uchun ukangiz Odamni tanladim" yoki "Tanlovim ukangiz Odamga tushdi" tarzida tarjima qilish mumkin. Birinchi variant o'zbek tilida tabiiyroq, ikkinchisi esa arabcha konstruksiyaning natijaviy ma'nosini ko'proq saqlaydi.

«دون منازع» turg'un birligi shaxsning mavqei yoki egaligi hech kim tomonidan bahslashilmasligini ifodalaydi. Asarda Idris o'zining uyga bo'lgan huquqini ta'kidlab:

13 «هذا بيتي، به أبي، هو سيقى دون منازع»

deydi. Birlikni "bu uy shubhasiz meniki bo'lib qoladi", "unga hech kim da'vo qilolmaydi" yoki "bahssiz" shaklida berish mumkin. Uning pragmatik vazifasi qat'iylik, ustunlik va murosasiz pozitsiyani ifodalashdan iborat.

«تحت رحمة من لا رحمة لهم» birligi qahramonlarning rahm-shafqatsiz kishilar hukmiga tushib qolganini kuchli emotsional baholash bilan ifodalaydi:

14 «تركتنا تحت رحمة من لا رحمة لهم»

Ushbu konstruksiyada «رحمة» so'zining takrorlanishi qarama-qarshi semantik ta'sir hosil qiladi: personajlar rahm kutishga majbur, biroq ularni boshqarayotganlarda rahmning o'zi yo'q. O'zbek tilida "bizni rahm-shafqatsizlar qo'lida qoldirding", "bizni rahmi yo'qlar hukmiga tashlab ketding" kabi variantlar uning semantik va pragmatik mazmunini saqlaydi.

Ushbu guruh birliklari tanlov, egalik, ustunlik, qaramlik va ijtimoiy adolatsizlik kabi munosabatlarni ifodalab, personajlarning qarashlari hamda ular o'rtasidagi ziddiyatlarni ochishga xizmat qiladi.

4. Natijalarning umumlashtirilgan tavsifi

2-jadval. Tanlangan birliklarning semantik-pragmatik va tarjimaviy tavsifi

Birlik	Asosiy ma'nosi	Pragmatik vazifasi	Tavsiya etilgan tarjima	Strategiya
وفضلاً عن هذا	Qo'shimcha dalil kiritish	Fikrlarni bog'lash	Bundan tashqari, qolaversa	Funksional ekvivalent
خرج عن صمته	Sukutdan keyin gapirish	Ruhiy holatni ochish	Sukutini buzdi	To'liq ekvivalent
ساد الصمت ملئاً	Davomli sukut	Taranglik va mushohadani ifodalash	Uzoq sukut hukm surdi	Kontekstual ekvivalent
يا له من عبء!	Kuchli taajjub va baho	Xavotirni kuchaytirish	Naqadar og'ir mas'uliyat!	Pragmatik moslashtirish

نجيب محفوظ، أولاد حارتنا، ط. 6، بيروت: دار الآداب، 1986، ص. 15

نجيب محفوظ، أولاد حارتنا، ط. 6، بيروت: دار الآداب، 1986، ص. 126

مفاجأة غير متوقعة	Keskin kutilmagan hodisa	Hayrat va dramatizm	Hech kim kutmagan qaror	Kontekstual moslashtirish
اندلعت السنة الغضب	G'azabning avj olishi	Emotsional obraz yaratish	Ko'zlarida g'azab alangasi chaqnadi	Metaforik moslashtirish
وقع اختياري على	Tanlov natijasi	Qarorni e'lon qilish	...ni tanladim	Kontekstual tarjima
دون منازع	Bahssiz ustunlik	Qat'iy pozitsiya	Shubhasiz, hech kim da'vo qilolmaydi	Funksional ekvivalent
تحت رحمة من لا رحمة لهم	Rahmsizlar hukmida qolish	Ojizlik va norozilik	Rahm- shafqatsizlar qo'lida	Pragmatik moslashtirish

Muhokama

Tadqiqot natijalari frazeologik va turg'un birliklarning ma'nosi ularni tashkil etuvchi alohida so'zlarning lug'aviy mazmuni bilan cheklanmasligini ko'rsatdi. Tahlil qilingan birliklarda semantik yaxlitlik, tarkibiy barqarorlik va muayyan nutqiy vazifani bajarish xususiyatlari kuzatildi. Bu holat frazeologik birliklarning semantik va funksional belgilariga doir klassik nazariy qarashlar bilan uyg'unlashadi [1]–[3].

Arab tilidagi birliklarning aniq mazmuni grammatik qurilish, matniy muhit va personajlar o'rtasidagi munosabat asosida shakllanadi. Masalan, «يا له من عبء» konstruksiyasi oddiy taajjubni emas, Idrisning mas'uliyatga nisbatan xavotir va norozilik aralash munosabatini ifodalaydi. «ساد الصمت ملياً» birligi esa sukutning davomiyligini bildirish bilan birga, dialogdagi ruhiy taranglikni ham kuchaytiradi. Mazkur natijalar ma'noning kontekst va

grammatik tuzilish bilan uzviy bog'liqligiga doir arab tilshunosligidagi qarashlarni tasdiqlaydi [4]–[6].

Tarjima tahlili ayrim birliklarni o'zbek tilida mavjud tayyor ekvivalentlar orqali berish mumkinligini ko'rsatdi. Jumladan, «وفضلاً عن هذا» birligi “bundan tashqari”, «خرج عن صمته» esa “sukutini buzdi” shaklida tarjima qilinishi mumkin. Biroq «اندلعت السنة الغضب» va «تحت رحمة من لا رحمة لهم» kabi obrazli birliklarda so'zma-so'z tarjima asl matnning tabiiyligi va emotsional ta'sirini pasaytiradi. Bunday hollarda metaforik qayta ifodalash va pragmatik moslashtirish maqsadga muvofiqdir. Bu xulosa tarjimada semantik mazmun bilan birga uslubiy, kommunikativ va madaniy xususiyatlarni saqlash zarurligiga doir qarashlarga mos keladi [7]–[9].

Tadqiqot natijalari muallifning arab tilidagi sinonimik munosabatlar, mubolag'a shakllari va majoziy birliklarga bag'ishlangan avvalgi izlanishlari bilan

ham uzviy bog'liqdir [11]–[14]. Mazkur tadqiqotda ushbu masalalar badiiy matndagi frazeologik birliklarning pragmatik vazifasi va o'zbekcha tarjima variantlari asosida kengaytirildi.

Tadqiqotning asosiy ilmiy hissasi «أولاد حارتنا» romanidan tanlangan birliklarni kommunikativ vazifasiga ko'ra uch guruhga ajratish hamda har bir guruh uchun mos tarjima strategiyalarini belgilashdan iborat. Diskursiv-kommunikativ birliklarda matniy bog'lanishni, ekspressiv-baholovchi birliklarda emotsional va obrazli ta'sirni, ijtimoiy munosabatlarni ifodalovchi birliklarda esa personaj pozitsiyasi va baholash mazmunini saqlash zarurligi aniqlandi.

Shu bilan birga, tadqiqot faqat bitta roman va maqsadli tanlangan birliklar bilan chegaralangan. Shu sababli olingan natijalarni Najib Mahfuzning barcha asarlariga yoki butun arab frazeologik tizimiga bevosita tatbiq etish mumkin emas. Keyingi tadqiqotlarda yozuvchining boshqa romanlari, ularning mavjud tarjimalari va kengroq frazeologik korpus asosida qiyosiy tahlil olib borish maqsadga muvofiqdir.

Xulosa

Mazkur tadqiqotda Najib Mahfuzning «أولاد حارتنا» romanidan tanlangan frazeologik, metaforik va turg'un birliklarning semantik-pragmatik xususiyatlari hamda ularni o'zbek tiliga tarjima qilish imkoniyatlari tahlil qilindi. Tadqiqot natijasida birliklar ustuvor kommunikativ vazifasiga ko'ra diskursiv-kommunikativ, ekspressiv-

baholovchi hamda harakat va ijtimoiy munosabatni ifodalovchi guruhlariga ajratildi.

Tahlil shuni ko'rsatdiki, «وفضلاً عن» kabi birliklar matn qismlarini bog'lash, dialogdagi pauza va ruhiy taranglikni ifodalashga xizmat qiladi. «باله من عبء», «اندلعت السنة الغضب» va «مفاجأة غير متوقعة» konstruksiyalarida esa hayrat, xavotir, g'azab va dramatik ta'sir ustunlik qiladi. «وقع اختياري على», «دون منازع» hamda «تحت رحمة من لا رحمة لهم» birliklari tanlov, qat'iylik, ustunlik, qaramlik va ijtimoiy ziddiyat kabi munosabatlarni ochib beradi.

Tarjima tahlili barcha birliklarni yagona usul bilan o'zbek tiliga o'girish mumkin emasligini ko'rsatdi. O'zbek tilida tayyor muqobili mavjud birliklarda to'liq yoki funksional ekvivalentdan foydalanish maqsadga muvofiq. Obrazli va emotsional birliklarda esa so'zma-so'z tarjimadan ko'ra kontekstual tarjima, metaforik qayta ifodalash hamda pragmatik moslashtirish asl matn ta'sirini yaxshiroq saqlaydi.

Tadqiqotning amaliy ahamiyati taklif etilgan tasnif va tarjima strategiyalaridan arab-o'zbek badiiy tarjimasini, arab frazeologiyasini o'qitish hamda badiiy matnni semantik-pragmatik tahlil qilish jarayonida foydalanish mumkinligi bilan belgilanadi. Biroq tadqiqot bitta roman va maqsadli tanlangan birliklar bilan chegaralanganligi sababli, keyingi izlanishlarda Najib Mahfuzning boshqa asarlari va ularning tarjimalarini kengroq korpus asosida qiyosiy o'rganish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- [1] Abdou, A. (2011). *Arabic idioms: A corpus based study*. Routledge.
- [2] A. V. Kunin, *Kurs frazeologii sovremennogo angliiskogo yazyka*, 2nd ed. Moscow: Vysshaya shkola; Dubna: Feniks, 1996.
- [3] Шанский, Н. М. (2010). *Фразеология современного русского языка*. URSS.
- [4] القاهرة: الهيئة المصرية العامة للكتاب، 1973. تمام حسان، *اللغة العربية: معناها ومبناها*.
- [5] أحمد مختار عمر، *علم الدلالة، الطبعة السابعة*. القاهرة: عالم الكتب، 2009.
- [6] محمودي، & طبيب. (2017). دراسة كتاب: دلالة الألفاظ-ابراهيم أنيس.
- [7] فاسي، كريمة، زيان، & حليلة. (2019). دراسة كتاب: الترجمة و أدواتها-دراسات في النظرية و التطبيق لـ: علي القاسمي.
- [8] Lahiani, R. (2024). Recreating relevance: translated Arabic idioms through a relevance theory lens. *Humanities and Social Sciences Communications*, 11(1), 1-10.
- [9] Muftah, M. (2023). Translating routine phrases from Arabic into English: Between functional translation and cultural specificity. *Comparative Literature: East & West*, 7(2), 151-165.
- [10] نجيب محفوظ، *أولاد حارتنا*، ط. 6، بيروت: دار الآداب، 1986.
- [11] Tillarni, t. Y. S. X. O „rgatish. *Oriental universiteti filologiya fakulteti*, 575.
- [12] Maxmuda, P. L. (2025). Arab tili morfologiyasida mubolag ‘a siyg’alari. *Ta’lim, tarbiya va innovatsiyalar jurnali*, 2(4), 220-225.
- [13] M. M. Po’latova, “Arab tilida mubolag’a (المبالغة) hodisasining balog’iy va sarfiy jihatlari,” *Barqaror Taraqqiyot va Rivojlanish Tamoyillari*, vol. 3, no. 4, pp. 93–94, 2025. [Online]. Available: <https://www.uzresearch-ers.com/index.php/BTRT/article/view/4653>
- [14] M. M. Po’latova, “Arab tilida «Abu» (أبو) birikmalarining majoziy va balog’iy qo’llanilishi,” *Barqaror Taraqqiyot va Rivojlanish Tamoyillari*, vol. 4, no. 2, pp. 32–34, 2026. [Online]. Available: <https://www.uzresearch-ers.com/index.php/BTRT/article/view/4931>
- [15] Xujaev, M. (2020). Mahmudkuja Behbudiy as a leader of jadid reforms. *The Light of Islam*, 3, 39-47.
- [16] Xujayev, M. I. (2018). THE COVERAGE OF THE PROBLEM OF NATIONALITY AND ITS ROLE ON THE PRESENT DAY IN AHMAD ZAKI VALADI'S WORK. *Мировая наука*, (6 (15)), 61-63.
- [17] Хужаев, М. И. (2018). АХМАД ЗАКИ ВАЛИДИЙНИНГ ДИНИЙ-ФАЛСАФИЙ МЕРОСИННИНГ ИЛДИЗЛАРИ. In *Инновационные подходы в современной науке* (pp. 177-182).

- [18] Khujaev, M. (2024). AHMED ZAKI: ON THE IDEAS OF THE PHILOSOPHY OF HISTORY. Экономика и социум, (1 (116)), 235-239.

